

Библиотека
СРПСКО УСМЕНО СТВАРАЛАШТВО
Књига 8

Уредник
ЛИДИЈА ДЕЛИЋ

Рецензенти
ДР НЕНАД ЉУБИНКОВИЋ
ДР МИОДРАГ МАТИЦКИ

Овај зборник укључен је у план рада пројекта „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду“ (ОН 178011) Института за књижевност и уметност у Београду

Штампање је омогућило
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ
И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ВРЕМЕ, ВАКАТ, ЗЕМАН

Аспекти времена у фолклору

Зборник радова

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

Београд, 2013

Данијела Р. ПЕТКОВИЋ*
Институт за књижевност и уметност
Београд

ОБЕЛЕЖЕНО ВРЕМЕ У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА¹

У раду се испитује функција експлицитних временских одредница у епским песмама. Како је епско време увек подређено догађају, сижеу, често је немаркирано, подразумевано, сведено на стајаће бројеве. Постаје видљиво у садејству с простором. Вишегодишњи периоди, месеци, недеље, дани, делови дана и ноћи временска су компонента хронотопа. Дужина временског интервала одређује сижејно место хронотопа. Сакрално време недеље и појединих црквених празника такође се везује за тачно одређена епска збивања. Маркирано време неретко постаје атемпорална јединица за дужину, брзину или аксиолошка јединица, средство атрибуције и дескрипције. Показује се да обележено време није само формула, ни мнемотехничко средство, него важан део наративног поступка, оријентир и сигнал за промену сцене, динамизацију или сажимање радње.

Кључне речи: експлицитне временске одреднице, хронотоп, време као јединица мере, наративни поступак

Говорећи о унутрашњем свету књижевног дела, Лихачов је посебно нагласио процес преображавања стварности. Аутор узима део реалија, проширује их или скраћује, стварајући један нов, затворен систем, са сопственим законитостима. Оваква варијанта увек је ограничена у односу на полазиште. Важно

---

* petkovic.danijela@yahoo.com

¹ Овај рад је настао на пројекту „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду“ (бр. 178011), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

је истакнути да је уметничка трансформација времена управо оно што омогућава стилску аутохтоност тог новог света. Време се убрзава или успорава, постаје испрекидано или пак континуирано, испуњава се бројним или ретким догађајима (Лихачев 1968: 79, 76). Исте норме односе се и на епске усмене поетске творевине, утолико више што еп или епска песма, чак и када се не ослањају на конкретан догађај, чак и када опевају измишљеног јунака, настоје да остваре утисак историчности. Историзам словенског епа, према мишљењу Мелетинског, потиче од ослањања на историјско предање. Зато сматра да је време словенског епа искључиво историјско, а не митолошко, иако је тај историзам уопштен, а епоха представљена само у најопштијим цртама (2009: 149–150). Полазећи од става Лихачова да је фиктивни свет епа као острво у историјском времену (1972: 275, 294), Бахтин је епску идеалну националну прошлост померио временски и вредносно од садашњости и свих других времена. Епска дистанца удаљава овај апсолутни, омеђени, завршени свет (Bahtin 1989: 446–448).

Унутар епског времена, затвореног у круг, са сопственом пуноћом, танано су разрађене релативне временске категорије – „*nijanse ranije, kasnije, logičnost momenata, brzine trajanja i sl.*“ (Bahtin 1989: 452). Оне су потпуно подређене одвијању догађаја, тј. сижеу (Лихачов 1972: 275). Време може бити брже или спорије, али је директно условљено компактношћу епског збивања, па се увек креће по једној линији, у прошлост као сећање, у будућност као предсказање (Лихачов 1972: 278–283). Време је самерено активности јунака до те мере да је често подразумевано, а то значи необележено и само имплицитно садржано у збивању. Ако се временска одредница и појави, доживљава се као опште место. Неодвојива је од клишеа, формуле, а најчешће је фиксирана за простор. И време и простор у епском свету субординисани су јунаку, обе категорије су детаљи природног окружења (Wonga 1952: 136) у које се певач труди да смести јунаково делање.

Хронотоп

Објашњавајући спрегу времена и простора у хронотопу, Бахтин је приметио да се време згушњава и постаје уметнички видљиво тек у додиру с просторном компонентом (1989: 194). Епска поезија пружа обиље доказа о времену маркираном управо у хронотопу.

Дугогодишњи периоди, исказани стајаћим бројевима три, седам, девет (година), средство су хиперболизације, наглашавања дужине константне јунакове активности или, супротно, пасивног стања. Марко ратује у царевој војсци три године (Б, 7), а Златија, кћи старог Теивана, војује уместо оца „без промјене за девет година“ (СНП III, 40). Јанковић Стојан служи Синан-агу три године не би ли видео његову ћерку (СНП III, 22), Јакшић Стјепан исто толико војеводу Јанка за руку његове сестре Анђе (ПЦХ, 95), а хајдук Мијат седам година Прејеч-капитана за чувеног вранца од мегдана (СНП IIIр, 12). Опис зидања града или манастира такође се сажима у неколико година:

Цркву прави Петре неимаре,
 прави цркву три године дана,
 кад наступи година четврта,
 пред Ристово пред Цвјетоносије,
 онда ј' Петар цркву саградио. (СНП VI, 28)

С друге стране, време опсаде града није толико стабилно и варира од три месеца (краљ Матијаш испод Сплета – Е, 59 или цар Сулејман подно Сталаћа – Е, 70) до чак тридесет година (турски цар пред арапским Оканом – ПЦХ, 73). Такође, распрострањеност мотива јунаковог сужањства проузроковала је осциловање дужине тамновања од три дана до девет година, док је боловање, као други вид пасивизације јунака, фиксирано на три, седам, а најчешће на девет година (нпр. Болани Дојчин – СНП II, 78). Период између просидбе и доласка по девојку

траје од једне недеље до годину дана, али се често протегне и на три, односно девет година. Непоштовање рока који одреди сам младожења или тазбина појачава заплет. Пошто ознаке дугих периода сажимају време, смештају се претежно у уводне сегменте песама. Након њих се радња убрзава, јунак постаје активан или мења смер деловања.

Временски размаци од неколико месеци маркирани су важнијим црквеним празницима. Змај Деспот Вук „за дуго“ одлаже свадбу:

од Ђурђева до Дмитрова дана,
док отиде шеру Купинову
и покупи кићене сватове. (СНП II, 92)

Свадба се најчешће уговара у првој години, док роди „вино и вшеница“ (СНП II, 89). Ђурђевдан и Митровдан су граничне тачке летњег и зимског периода, хајдучки оријентири. Окупљање на велики пролећни празник може бити одложено само за недељу-две. Тако Новак и Радивој пристижу на рочиште, а кад истекне договорени рок чекања, потраже Приморца Алексу на његовом зимовнику (ПЦХ, 66). Чета се у планини притаји у заседи три-четири дана, али и више недеља:

[...] пак чекају Љубичића Вучка
рад сенскога светла оружја
чекаше га три недеље данах. (Е, 106)

Закашњење непријатеља продубљује заплет. Напрегнута пажња, недостатак хране, пића и сна уносе сумњу међу јунаке. То је разлог раздора између Гаврана харамбаше и дружине харамбаше Лима док очекују богати караван Фазли-харачлије (СНП III, 42).

Скраћивање временских размака на неколико дана укључује другачије хронотопе. Гошћење у тазбини траје обично три дана,

а четвртог дана,² након даривања, сватови полазе младожењином дому. Овај елеменат заплета у песмама о женидби треба да појача неизвесност због боравка на туђем терену и да антиципира контрастни сегмент – препреку. Али, и када се сукоб јунака и тазбине не реализује, прецизан временски маркер опстаје, само што губи сижешну улогу и прераста у средство посредне карактеризације јунака (потенцирање господства и гостољубивости породице с којом се јунак орођава) или само формулативна ознака одређеног сегмента свадбеног обреда.

И други хронотопи чија је временска компонента сведена на неколико дана сажимају време, али је то сажимање знатно мање у односу на прескакање дугих временских периода у уводу и завршници. Приближавање реалном времену радње дозвољава другачију сижешну позицију ових хронотопа. Она је променљива, дестабилизвана. Нпр. испијање вина³ у јунаковом или противниковом дому „од неђеље опет до неђеље“ или три дана може представљати врхунац радње (Радул-бег на двору краља Шишмана – СНП II, 75), а други пут је померено на крај (прослава

² Формулативни низ од три дана/месеца/године који се завршава обртом четвртог дана/месеца/године често је нарушен. Преокрет је померен на трећи дан/месец/трећу годину, а да је при том задржан исти почетак формуле. Нпр. у старијем запису о паду Сталаћа (Е, 70) турски цар три месеца опседа град, а трећег распушта војску; затим три године опет напада и копа лагум, и треће године осваја Сталаћ. Оваква грешка у бројању, настала под утицајем јаке инерције стајаћег броја три, уопште није ретка. Боичић Алил три дана безуспешно лови, а трећег дана задобија добар шићар – хајдука Вукосава (СНП III, 49). Поједини певачи „поправљају грешку“, истовремено се трудећи да не замене стајаћи број, скраћивањем првог дела низа. Нпр. Граховњани чекају помоћ два дана, а трећег стиже појачање (СНП IV, 55). Други тип исправке, који такође чува везу важног догађаја и броја три, јесте промена формуле „кад настала година четврта“ у „кад се трећа напуни година“ (нпр. песма о ослобађању Ивана Задранина – СНП IIIр, 58).

³ Позната посебна експозициона формула испијања вина не садржи експлицитну временску димензију, а често је и просторна димензија изостављена, тако да нема речи о хронотопу. Изузетак је нпр. ситуација у којој Марко пије вино с мајком у свом двору, за вечером.

и потврда савеза Ђурђа Чарнојевића и латинског краља – СНП II, 90). Снага тродневне или седмодневне молитве централни је мотив три варијанте о одбрани манастира (СНП III, 12; СНП III, 13; СНП III, 14). Тродневна битка је веома стабилан хронотоп који се очувао чак и у хроничарским песмама. Вилип Вукасовић, ђенерал славенске војске у редовима бечког ћесара, „три бијела дана“ брани латински Милан од Бунапартиних војника (СНП VIII, 43).⁴

Уводна формула лова обухвата петнаест дана (српски цар Степан у Вуковој класичној варијанти о Наоду Момиру– СНП II, 30), затим једну недељу:

Лов ловио Латовић Иване
око двора паше босанскога;
лов ловио недјељицу дана (Б, 109) –

или три дана:

Подиге се тридесет војводах
а пред њима бан-деспоте Ђуро
те одоше у лов у планину,
лов ловише три бијела дана. (СНП II, 81)

И опет ће скраћивање временске компоненте (овога пута на један дан) дозволити померање хронотопа из оквира ка наративним сегментима. Ловом војводе Момчила рано у недељу отпочиње заплет (Б, 97), док је јутарњи лов „роба Драгокупа“ – Грујице Новаковића, кулминација сижеа о хајдучкој превари (СНП III, 2). Композиционо-мотивациона измена није ослабила снагу архаичне представе, па лов задржава својство животне

⁴ Временска компонента хронотопа у хроничарским песмама није фиксирана стајаћим бројевима, па доводи у питање оправданост употребе термина „хронотоп“ у овој врсти епике. С друге стране, иако променљиве, временске јединице се везују за типичан простор и типичне сегменте радње (нпр. бој, полазак и сл.), као и код мотивских песама.

прекретнице, својеврсног „реза“ у епској судбини јунака (Детелић 1996: 66).

Збивање смештено у један дан углавном није временски одређено. Изузетак је датирање карактеристично за хроничарске песме. „На дан први ноемвра мјесеца“, „на хиљаду и седме стотине / и шездесет и осме године“ разрешава се битка између црногорске и удружене млетачко-турске војске (ПЦХ, 14). Временски интервали краћи од једног дана саставни су део хронотопа. Архаична подлога најпре се испољила кроз поларизацију дана и ноћи, а онда и кроз прецизирање доба дневног циклуса. Ритуално везивање одређене радње за време извођења прекривено је слојем реалија, које уносе прагматичку црту у мотивацију јунаковог поступка, савњајући га с биолошким дневним ритмом човека. Символички, магијско-религијски подтекст оваквих хронотопа чврсто се преплео с новијим, фактичким слојем. Тако се табу одласка по неначету воду пре изласка сунца (Кулишић, Петровић и Пантелић 1970: 73) заклонио за формулу „рано рани“ или „урашила“. Косовка девојка појашњава Мусићу Стевану свој долазак на Ситницу:

„Рано ме је пробудила мајка,
ми ранимо те воду грабимо.“ (СНП II, 47)

За исти хронотоп везују се и бељарице (нпр. Туркиња која проналази краља Вукашина – СНП II, 57), а чита је и блискост с девојком на разбојишту (Косовка девојка – СНП II, 51). Косово – историјско и симболичко национално стратиште и колевка, у рани час када се дели дан од ноћи, просторна је и временска граница. Овај комплементарни лиминални статус одредио је и сва бића која у такав простор и час ступају на епску сцену такође као гранична, маргинална.⁵ Зато се и зов виле најчешће лоцира у лиминални простор и време – планина у освет. Она кличе, дозива

⁵ Косовка девојка сагледана је у распону од виле (Nodilo 2003: 274) и валкире (Лома 2002: 142–143) до трагичног људског бића (Карановић 2011: 301–315). Косовка девојка која сусреће закаснелог јунака такође спаја амбивалентне

јунаке и војсковође, најављујући скору погибију (нпр. Маркову смрт – СНП II, 74) или напад непријатељске војске (нпр. прелазак Турака преко Дрине – СНП IV, 34).

У зору или рано јутро креће се и на пут, у лов, а препознатљива уводна формула бројних песама о ускоцима „подиже се једна чета мала“, обележена је истим временским интервалом. Ове различите активности повезује контекст прописа везаних за отпочињање посла. Пољопривредни послови, а потом и сви остали, који су у патријархалном друштву морали бити секундарни, били су самерени дневном циклусу. Обављали су се по дану, али су отпочињали рано, неретко пре сунца, не само због усклађивања човекове делатности с космичким кретањем сунца и месеца него и да би се избегао сваки сусрет и разговор с људима и очувала ритуална чистота (Bandić 1980: 284–285). С друге стране, реалистичка мотивација допушта објашњење кретања пре зоре у лов или четовање због потребе прикривања, просторне удаљености и сл. Епска песма је сачувала и истакла тренутак отпочињања посла, али је период у коме се он обавља, временски интервал дана (од јутра до вечери), остао необележен, подразумеван. Нотирају се само одступања и граничне тачке.

Следећи такав маркер је подне, разделница између узлазног и силазног кретања сунца. Неманић Стјепан војује против банице Урице:

Ту се бише по бијела дана,
ал' се не зна чиј ће мејдан бити.
а кад било дана око подне,
на Стјепану мејдан остануо,
а његова војска придобила,
баничина тешко изгинула.⁶ (СНП VI, 13)

представе о воденој вили, веснику смрти, божанској мајци и јутарњој звезди с трагичним удесом вереница и удовица (Самарџија 2010: 136–138).

⁶ Варијанта из Вукове рукописне заоставштине (СНП Пр, 12) изразитије митизује овај бој. Неубичајено, борба траје „од вечера до дана“, а баница Урица

Чешће него војске, мегданције се „носе летњи дан до подне“. До поднева је дуел изједначен, неизвестан, а од тог тренутка усмерава се ка правом или лажном расплету. Бела пена открива умор, али су крвави трагови на одећи јунака знак непријатељеве надмоћности. Нова снага, лукавство или помоћник пресуђују у корист јунака. Формуле „по бијела дана“ и „летњи дан до подне“ понегде су замењене прецизнијом одредницом. Нпр. мегдан Марка и Арапина (СНП II, 66) или Рада Облацића и Меја Ђурђевића (СНП VI, 33) траје четири са(ха)та. Прецизно мерење сатима употребљава се и за сажимање боја (нпр. бој на Чокешини траје седам сати).

Колико је снага мегданција усклађена с кретањем сунца потврђује и спавање ујутро или у подне. Као и ток мегдана, и оно открива змајевиту природу јунака и њихових противника.⁷ Отмичари девојака или љуба формулативно се крепе сном у девојачком крилу иако очекују потеру (Јанковић Стојан – СНП III, 21; Влах Алија – СНП II, 44). Милош Војиновић је навикао да одспава у подне, док Милош чобанин „ноћу чува по планини овце, / а обдану под јеликом спава“ (СНП VII, 29). Подне је тренутак заустављања времена, безвремености и додира са оностраним (Раденкович 2004: 75).

Потискивањем архетипских образаца, формула „летњи дан до подне“ удаљила се најпре од силовитих јунака, мегданција, а потом је сведена на ознаку тешке радње, дуге као летњи дан. Задржано је само симболичко значење поднева као тренутка преокрета. До средине дана Мерконић Петар и његова дружина

утекне с првим зрацима. И у једној и у другој обради показује све одлике хтонских женских божанстава – не могу је достићи цареви (краљеве) делије, бржа је од виле, спас налази прешавши преко воде, границе.

⁷Разматрајући феномен јуначког сна у епници, С. Петровић уочава три формулативна временска периода: ноћ – када поспаност обузима соларне јунаке, дан – када у сан падају хтонска бића и дневни сан пред одсудну битку, карактеристичан за змајевите јунаке (Петровић 2011: 166). Овај дневни сан, заједнички и јунацима и противницима, указује на њихову сличну природу.

носе окованог Јуру Десанчића, када сужањ отежа и пристигне потера (Е, 72). Заиграни Сењани „под Пунићем градом“ доламама прикривају токе само до поднева, а потом их врућина натера да откопчају пуца и открију токе (Е, 113).

Временски интервали између почетне и зенитне тачке сунца ретко су назначени. Ипак, један старији запис о ослобађању јунака из тамнице прати премештање сењске чете од поласка, пре зоре, до тренутка кад стижу до тамничке куле. Оријентир је својеврсни сунчани сат:

Кад су били мало подалеко,
иштом сунце бјеше одскочило,
одскочило за два копја бојна. (Б, 108)

Природно је да се завршетак акције поклопи с крајем дана, али се временска компонента ретко користи за обележавање такве уобичајене ситуације. Час повратка зато није експлицитан. Означава се једино при одступању, као нпр. у варијанти о женидби Ива Сењанина (СНП III, 26), где се подвижник Комнен барјактар, после обављеног задатка и спасавања отетих девојака, враћа у Сењ два сата по заласку сунца, право на вечерњу службу организовану за покој његове душе.

Ако је епско време подређено догађају, онда ће се и вече као одредница појавити само ако се збивање, или бар његов наговештај, смешта у ово доба. Вечера је повод да се кроз разговор јунак подстакне на акцију или да је сам најави. Увече, пред одлазак на Косово, царица Милица измоли цареву допуштење за останак једног од деветорице браће (СНП II, 45). Драматична кнежева вечера и Милошев завет одредили су ток Косовске битке. Класична техника увођења заплета у мирну свакодневну атмосферу најбоље је примењена у варијанти о Марковом дугом војевању (СНП II, 62). За вечером пристижу три писма, позиви за крштење, венчање и рат. Варијације формуле „сједе Марко вечерати с мајком“ усмеравају гранање сижеа у правцу ослобађања члана породице (СНП II, 62; СНП VI, 16), одласка на мегдан с

изазивачем (СНП Пр, 57), орања (ННР II, 58), или женидбе (СНП II, 56; СНП VI, 24). Пошто мајка наговори Марка на женидбу, а он одлучи да већ ујутро пође бугарском краљу Шишманину, она одмах по вечери припрема танке брашњенице:

Стара мати једва дочекала,
та не чека док јутро осване,
већ му гради шећерли колаче.⁸ (СНП II, 56)

Сличан разговор за вечером води с мајком и Тодор од Сталаћа (СНП II, 82). Обележени временски интервали у песми о његовој женидби директније откривају јунакову праву природу. Он полази исте вечери по девојку, граби је с воде ујутро, доводи је кући у тренутку кад сунце седа, а венчава се у поноћ.

Обичај просидбе увече или ноћу (Карацић 1972: 361; Миљевић 1984: 212; Детелић 1992: 224) епска песма није сачувала. Међу ретким изузецима су Вукове „Женидба кнеза Лазара“ и „Женидба Душанова“. У првој је далеки одјек обичаја сачуван управо поштовањем обредног времена прошевине, док су место (младожењин дом) и околности (вечера после лова) знаци удаљавања од свадбеног обичајно-обредног обрасца. Тодор везир се може чудити одсуству воштаница кад прстенује Роксанду, али не и времену када девојку изводе. Зато и не посумња у превару леђанског краља.

Верно одсликана друштвена појава везала је епску отмицу девојке из непријатељске средине такође за вече. Бројни сижеи о отмици девојке након обљубе активирају хронотоп провале у девојачке одаје ноћу. Змајевиту природу оваквих женика открива, између осталог, и аналогија са Арапином, зулумћарем и

⁸ На овом месту је уочљива двострука мотивација. Старији слој указује на магијско дејство хлеба прављеног ноћу, јер добија сакралну снагу времена у ком је умешен (Раденковић 1997: 145–155). Дobar певач какав је Тешан Подруговић морао је да надомести заборављени подтекст и појасни необично доба за мешање погаче. Полет остареле мајке тумачи изненадним остварењем дугогодишње жеље. Такође, она жури јер Марко креће већ ујутро на далеки пут.

наметником, који ноћу љуби невесте и девојке. На истој парадигматској оси налази се и паша сладострасник. Попут змаја који увече пада на кулу младе жене, паша од Загорја увече долази у дом кнеза Милутина, захтевајући вечеру, конак и кћи граховског кнеза (СНП III, 5).

Ноћна активност, индиректно хтонско обележје, карактерише и све оне јунаке који путују ноћу, преваљујући неретко веома брзо огромна растојања. Митолошки слој је заклоњен, а јунаков поступак објашњен дужином пута или потребом да се пожури. Тако Марко за ноћ стиже у Кратово, под вешала, да би спасао бега Константина (Е, 140; СНП VI, 18), а у далеки Будим хита и дању и ноћу, изазван похвалом Пилипа Драгиловића (Е, 124). Митар Јакшић, помоћник Огњеног Вука у борби против Протопопића Николе (Б, 15), опрема и поткива коње увече. Целу ноћ путује с побратимом, пре зоре стижу до Беча, да би с јутром, у време кад се и иначе зачињу послови, отпочео и мегдан.

Већ помињано спавање у зору или подне углавном је средство карактеризације јунака. Мења функцију ако се допуни пророчким сном. Формула сна и тумачења неједнако је развијена, од мотива до композиционе схеме, која може наткрилити читаву песму (Геземан 2002: 139–143). Дневни сан је, за разлику од ноћног, ретко елемент заплета и наговештај будућих збивања.⁹ Сан смештен у ноћ или пред зору уочи судбоносног догађаја симболички најављује углавном трагичан исход (Крстић 1934: 186–187) – смрт јунака, пад града, губитак територије. Најчешће је везан за суботу, дан који носи изразито хтонску симболику.¹⁰

⁹ Н. Радуловић сматра да дневни сан делује пре као „пророчански наступ који захвата човека“ и „траје кратко, таман толико да пренесе поруку“. Иако најављује будући догађај, има функцију извештаја, какав би могао да донесе и гласник (2003: 30).

¹⁰ Субота је посвећена култу мртвих, сматра се несрећним, нечистим даном. Тада се остварују ружни снови и рађају видовити људи. (Недељковић 1990: 234–235; *Словенска митологија: енциклопедијски речник* 2001: 517–518)

Судбоносно збивање, које најављује, по правилу се одиграва у недељу.

Недеља је учестали интервал за бројна епска догађања. Иако се сматра благданом у седмици, када се ништа „не дела“, епски јунаци се не устручавају да се баш тада подели мегдан (нпр. Јанко од Котара и Мујин Алил – СНП III, 20). Забрана пољских и домаћих радова (Недељковић 1990: 166; *Словенска митологија* 2001: 375–376) очигледно се не односи на „јуначке послове“. Одлазак у лов епика такође повезује с недељом (војвода Момчило – Б, 97; СНП II, 25). С. Бојанин документује средњовековним писменим сведочанствима укидање забране неких неодложних сезонских послова, а такође и лова у недељу (2011: 307–335). С друге стране, фреквентност овог хронотопа, типолошки блиског формули неоствареног лова као сусрета са судбином и преокрета на зло (Детелић 1996: 66), у потпуном је сагласју с веровањем да је посао у недељу могао донети само штету (Бојанин 2011: 319).

Легитимност одласка у цркву недељом пренела се у епску поезију поставши модел пожељног понашања. Насупрот протопопу Недељку стоје огњени чауши који упадају у цркву за време јутарње литургије (СНП II, 34). Јутрење у недељу није само средство карактеризације већ и важан моменат у вођењу заплета, после ког се јунак изводи из стања пасивности. Марку (СНП II, 42) и Дојчилу (СНП II, 65) управо тада стиже писмо, молба за ослобађање побратима из тамнице. Обредно очишћен, попут причешћених војника пре поласка у бој, јунак може да крене на опасан задатак. За недељну службу везан је и обичај недељног трга или панађура, забележен већ у XIII веку (Бојанин 2011: 322–325). Епска песма га памти спорадично, ретко, више као кулису него као битан композициони елемент. Нпр. чин продаје хајдука доминира над пратећим просторно-временским координатима недељног мостарског пазара (Б, 107).

Важност „попуњавања“ недеље, „празног дана“,¹¹ епским или религиозно-моралистичким поетским садржајем још је видљивија када се упореди с петком, „турским свецем“. Нико патријарх и калуђери надмећу се с турским хоцама, хаџијама и дервишима у снази молитве (СНП III, 12). Први се моле „од недеље опет до недеље“, а други „од првога петка до другога“. Српски просци остављају рок за долазак по девојку, између осталог, и до прве недеље, а турски до првог петка (нпр. алајбег Мехмед препрошава Ружицу, заручницу Ива Сењанина – СНП III, 27). Јанковић Стојан и Смиљанић Илија беже из ропства у петак, кад су цар и царица у шетњи (СНП III, 25). Хајдуке ухваћене у младу недељу¹² Турци муче у петак (Е, 168), истог дана у седмици намеравају да обесе бега Костадина (Е, 140), а тада и Махмут-паша започиње напад на црногорску војску (СНП IV, 11). Ове паралеле указују да је везивање важних догађаја за празнично време хотимично.

Судбинска предодређеност и сакрализовање епског збивања постигнути су и његовим смештањем на важни хришћански празник. Мегдан на Васкрс није само појединачно огледање. Победник је национални херој, а његов подвиг се уздиже до равни високог националног чина или богоугодног дела. Тако Марко, пошавши на ускршњи причест, ослобађа робље (СНП VI, 21). Лазар Мутап на највећи хришћански празник побеђује Арапина, решава судбину устанка, те српски народ „васкрсава“ после вишевековног ропства (СНП IV, 39).

¹¹ У средњем веку су се синонимно употребљавали појмови празник и тржаство. Први потиче од речи празан, нерадан, а други је грчког порекла и „упућује на простор, трг и окупљање на тргу“ (Бојанин 2004: 248).

¹² Прва недеља после младог месеца, млада недеља или младина, поштовала се више него остале. Забрана послова била је строжа (Недељковић 1990: 168; *Словенска митологија* 2001: 376). Симболично, хајдуци су ухваћени у време краја једног и почетка другог месечевог циклуса. Обрт, промена која наступа, сагласан је месечевом ретроградном кретању.

Зимско доба, за које се везује централни празник посвећен култу предака (Чајкановић 1994: 479–489), календарски није најбоље одговарало епској позорници. Препознатљиви су једино модели о лову на Божић (Е, 122; СНП III, 59). Сењска чета се подиже да окуша срећу. Веровање да на Божић треба започети све послове јер ће целе године бити успешни (*Словенска митологија* 2001: 41) уско је повезано и с обичајем пробања првог мяса из божићног лова.¹³ До поднева јунаке прати лепо време, а онда почиње снег (киша). Иако изгледа да се срећа од граничне подневне тачке обрнула, јер пристижу Турци, обичајни подтекст говори супротно. Лепо време на празник Христовог рођења предсказивало је лошу годину, док је студен била знак за берићет и добру летину (Недељковић 1990: 42). У том светлу, погоршање времена и победа Сењана над Турцима могу се протумачити као најавна повољног периода.

Ђурђевдан и Митровдан су најчешћи празнични хронотопи. Ретко се за њих везује цело епско збивање (нпр. сижеи о Марковом прослављању Ђурђевдана или бој Црногораца и Турака у Зупцима на Митровдан – СНП IX, 27). Они су пре временски оријентирани, датуми који одређују рок, почетна или крајња тачка временског одсечка, будући да су у народу поштовани као „главе од године“ (Кулишић, Петровић и Пантелић 1970: 205), од којих почиње летњи, односно, зимски период. Прво полугође, тј. време од Ђурђевдана до Митровдана, усвојено је као иманентно епско време радње. Експлицитно је у песмама о хајдуцима (формулативни антагонизам састанка и растанка). Почетак пролећа и буђење природе неопходна су кулиса за отпочињање јунаковог деловања. Акција се одлаже:

До весела данка Ђурђевога,
кад се гора изодије листом,
а рудина травом и цвијетом,

¹³ Т. Ђорђевић наводи примере практиковања лова на Божић, да би целе године лов био плодоносан, и омршаја месом дивљачи (1937: 64–66).

кад окопни снијег у врхове,
кад пресахне вода у лугове. (СНП VII, 47)

Митровдан је рок за довођење сватова (СНП II, 92) или исплату харача. У епилогу песме о нападу на манастир Хиландар (СНП III, 13) цар се обавезује да даје прилог цркви сваке године на Митровдан. Овај празник унет је по инерцији, уместо Ваведења, славе Хиландара, јер Митровдан означава крај свих послова, он „веже и развеже“, тј. представља крајњи датум свих рокова, уговора и договора (*Словенска митологија* 2001: 357–358).

Осим Ђурђевдана и Митровдана, за означавање временских размака користе се Петровдан и Св. Илија, први као половина, „врх године“ (*Словенска митологија* 2001: 425), а други као назнака јесени (Недељковић 1990: 107). Нпр. чета Вишњића Јована чека у заседи од Ђурђева до Петрова дана“ и још три недеље „од Петрова дана до Илијна“ (СНП III, 43). Песме новијих времена проширују фонд формулативних празника. Описујући „небеске прилике“ годину пред буну против дахија, осим уобичајеног периода „од Ђурђева до Дмитрова дана“, Филип Вишњић пресеца временски циклус празницима Св. Трипуна, Св. Саве и Часних верига (СНП IV, 24). Такође, модификује стару формулу „пред Ристово пред Цвјетоносије“ („у неђељу на/пред Цвјетоносије“). Шира, типично вишњићевска формула „у суботу на светог Лазара / пред (X)ристово пред Цвјетоносије“ послужила је за датирање погибије браће Недића (СНП IV, 26), односно поласка Лазара Мутапа на мегдан (СНП IV, 39).

Свето време недеље или помињаних хришћанских празника удаљава епско збивање од свакодневице. Сакрално време је поновљиво, циклично, оно оживљава свети догађај из прошлости, божанску гесту (Елијаде 2003: 110–111). Доминантан епски поступак повезивања мегдана, боја са празником реактуализује првобитну митску борбу између добра и зла.

Време као јединица мере

Експлицитно време епских песама најзаступљеније је као компонента хронотопа, али спорадично има функцију и другачијег обележивача. Интересантно је да се појављује као јединица мере атемпоралних величина. Једна од таквих је и простор. Сижеи о женидби с препрекама потенцирају велико растојање између младожењиног и невестиног дома. Чак и ако препрека није реализована на путу, удаљеност треба да нагласи заоштрену поделу на „своје“ и „туђе“. Невеста је туђинка из далека, „с оне стране“. Дужина пута који преваљује женик (просац, заточник) мерена је временом. Марко је прошао кроз седам краљевина и половину царства. Прилику је нашао у далеком Прибињу:

„Далеко је до Прибиња сићи:
три неђеље поља широкога,
три неђеље луга зеленога,
три неђеље брда и планина,
три неђеље морем у бродове,
три неђеље док Прибињу сиђем.“ (СНП VI, 24)

Иво Црнојевић је такође надалеко испросио девојку:

три дна хода прико равна поља
четир данах прико церне горе
мисец данах прико сиња мора. (Е, 188)

У Милијиној варијанти (СНП II, 89) он води сватове по снаху, ћерку млетачког дужда, „преко мора четрес конака“. Конак је синоним за ноћење, ноћ, а овде мера једног двадесетчетворочасовног циклуса. То је интервал који смењује, окончава јунакову активност, маркер који обележава његово путовање и пресеца га на једнаке, мерљиве одсечке. Конацима је премерена и удаљеност куле Костреша-харамбаше. Њихова бројност, а не само природа

простора (море, планина, кула), говори да је реч о издвојеном, митском, оностраном месту:

„Далеко је Тијана планина:
одавде је до мора сињега
равних, Зуко, тридесет конака.
А уз море тридест и четири
до Тијане високе планине;
уз планину кажу три конака,
ђе је је кула Костреш-харамбаше.“ (СНП III, 46)

Временом се мери и дужина тркалишта. Девојку, награду за победу у кошији, сватови Нука Новљанина постављају на циљ „четири сахата“ далеко у пољу (СНП III, 33). Растојање међу такмичарима у овој трци је „хода по сахата“, а исти просторни распоред заузимају и војници Омер-паше у безуспешном нападу на Црну Гору (СНП VIII, 73). Вук Мирковић заостаје за сватовима паше Тиранина „три сахата пута“ (СНП IIIр, 20).

Драмска техника теихоскопије уобличи́ла се у епским поетским сижеима кроз формулу „дурбин од биљура“ или „срча(ј)ли дурбин“. Досег чудесне справе, важног атрибута најбољих јунака средњих и новијих времена, хиперболично је исказан такође временском категоријом. Нпр. Илија Цмиљанић извиђа с желе у даљину „три сахата“ (СНП VI, 56), граховски војвода Јаков има дурбин „који гледа на четири сата“ (СНП IV, 56), а „дванаест ката“ дурбина Стојана Јанковића могу да приближе објекте удаљене чак двадесет четири сата (СНП III, 23).

У тесној вези с простором јесте и брзина прелажења одређеног растојања. Блискост је потврђена употребом сличних временских мерних јединица. На уобичајено мерење дужине пута временом само се надовезује мерење брзине. Змајевити јунаци на виловитим коњима у журби преваљују за ноћ просторе „дуге“ три конака (нпр. Вук Огњени – Б, 15 или Јакшићи – ПЦХ, 7). Варијације формуле „да си мене јуче побјегао, / опет бих те данас сустигао“ карактеристичне су углавном за песме из ускочке

средине с мотивом потере (СНП III, 36; СНП III, 70; СНП VII, 1; СНП VII, 8; ПЦХ, 148). Антитеза времена садржи претњу и најаву јунакове или противникове чудесне брзине, а уједно и посредни аутокоментар. Ауторски коментар је видљивији начин карактеризације. Тако су формулативно јунаци упоређени с љељеном од „године дана“ или „три године“ (СНП IV, 35; СНП IV, 37; СНП IVр, 24; ПЦХ, 92).

Време као средство атрибуције претежно је аксиолошка јединица. Парадоксално, чак је и прецизно одређивање старосне доби јунака више карактерна него темпорална категорија епске биографије. Зато су године јунака поменуте само ако је реч о одступању од подразумеваног зрелог доба, да би се нагласио другачији статус. Јунак омеђен границама једног догађаја, што је и основна карактеристика епских песама неповезаних у циклус, не стари, његове године се подразумевају, немају важност, замрзнуте су, проток његовог биографског времена се не осећа. Кратак временски интервал радње појединачних сижеа не дозвољава да јунак мења узраст (изузетак су сижеи о херојском детињству) (Некљудов 1972: 22). Интернационални мотив брзог раста и стасавања хероја укључује формулативно поређење напредног дечака, будућег јунака, са децом старијег узраста (СНП II, 14). Хиперболизовано спуштање границе сазревања на петнаест година (Ненад Југовић – СНП VI, 13; СНП Пр, 25), дванаест (Наход Симеун – СНП II, 14), десет (Змај Огњени-Вук – ПЦХ, 152; Ненад – СНП Пр, 25), девет (Андријаш – СНП VI, 10), до седам (ПЦХ, 79) или чак шест година (Наход Михаило – СНП Пр, 25) најпре категоризује јунака као младог, лудог, „дијете“, а потом указује и на његове чудесне особине и необично порекло (наход, посмрче, змајевитост). Прецизно маркирање старосног доба није функционално, епика занемарује строги биографски след. Јунаков делокруг је одређен његовим статусом, никако годинама. Оне су само оквирни знак, а поменути примери сведоче да се нису усталиле ни као формула која би се фиксирала искључиво за стајаће бројеве.

Попут детињства, и старост јунака је апсолутна (Некљудов 1972: 24), било да је прецизно описана годинама или недатована. „Триста и три љета“ Кузун-Јање (СНП III, 10), „сто и дваес љета“ краља Александра, старешине у сватовима Шћепана Бокчевића (СНП VII, 19), и „стотину љета“ Старца-Фоче (СНП IV, 24) додатно осветљавају делокруг владара, остарелог искусног ратника и мудраца, резонера, чији глас противник не чује (Петковић 2010: 65–89). Временска одредница и овде је кључ за социјалну атрибуцију.

Узраст као знак статуса карактеристичан је, осим за јунаке, и за ликове невеста. Такође је обележен само прелиминарни период, стасавање. Рана зрелост и овде је потврда вредности, праве природе или доброг порекла. Дванаестогодишња Коса Смиљанића већ је „нагојила лице за љубљење“ (СНП III, 24), Јелица, Стефанова сестра, удаје се са девет година (Е, 92), а седмогодишњу Милицу, сестру Ивана Чарнојевића, просе два цара, три краља, девет банова и цариградски паша (СНП Пр, 90). Посебна важност дата је изолацији будуће невесте. Чувена лепотица, горда Роса, расла је у кавезу петнаест лета, „ни виђела сунца ни мјесеца“ (СНП II, 40). Детињство турске лепотице ступњевито је приказано кроз етапе неге. Експлицитно време индиректно истиче најважније атрибуте девојке – здравље и лепоту:

Од како се од мајке родила,
сиротна је Златка останула,
па је бабо даде на дојиље,
на дојиљу три године била;
па је бабо даде на чешљање,
на чешљању седам годин' била,
њу му чешља седам чешљарица,
њојзи плету тридест плетеница.
Кад јој било седамнаест љета,
до удаје порасла ђевојка. (СНП III, 22)

Добра девојка се препоручује и својом честитошћу, оданошћу и лепим васпитањем. Постојаност се мери нпр. дужином короте. Уместо годину, заручница Сењанина Ива свог вереника жали чак три године:

Дивојка је рода господскога,
кајала га три године дана:
за годину лишца не умила,
а за другу косу не чешљала,
а за трећу била не носила. (СНП III, 77)

Љуба Стојана Јанковића (СНП III, 22) тек је започела нову животну фазу када је Стојан запао у ропство. Седам дана брака контрастирано је готово десетогодишњем чекању на мужевљев повратак.

Директне временске одреднице, осим атрибуције, могу бити и део поступка дескрипције. Тада такође функционишу као аксиолошке јединице. Посебну вредност предметима даје и дужина израде. Кошуља, део свадбеног дара, прављена је најчешће три године. У њу девојка уткива своје снове о брачној срећи (нпр. кћи млетачког дужда – СНП II, 89). На бурме које су ковала „три ковача три године данах“, заручница узвраћа Воину кошуљом коју су везле „три везиле три године данах“ (СНП III, 79). Супротно, краatak период израде сведочи о вештим рукама и вредноћи. Јела Арбанашка, љуба Војинова, своме војну сашила је танку кошуљу, која је задивила Турчина Мостаранина, за ноћ – „од вечери до свијета“ (Б, 55).

Јунакови или противникови атрибути представљени су истим поступком. Сабљу димишћију Љубовића спахије ковала су у Шаму „три ковача за петнаест дана“ (СНП III, 64), а пушку млетачкињу Вука Мандушића израђивали су „три ковача три неђеље дана, / три ковача и три помагача“ (СНП III, 60). Попут девојака, и јунаци се дуго припремају за женидбу. Иво Сењанин гради кулу три године (СНП VI, 67), а Нуко Новљанин четири (СНП III, 33). Турски млади јунаци Ердоглија и Нукица (Е, 77; Е,

138), за подвиг у противничкој средини, позајмљују од старешина коње какви им доликују. Чудесни вранци могу путовати „од недеље опет до недеље / ни пијући ни зоби зобљући“.

Приметно је да се временски маркери у функцији средства за дескрипцију не могу увек одвојити од поступка атрибуције. Прецизне временске јединице употребљавају се и овде само у случају одступања од уобичајеног, за исказивање прекомерног, наднаравног, изузетно вредног својства. Употреба је формулативна чак и кад се дескрипција удаљи од карактеризације ликова. Тако је нпр. у хроничарским песмама, које карактерише сведена предметна дескрипција, детаљан опис харача замењен временским мерилима. Вредност хиперболизованог плена који противник одједном потражује изражена је годинама потребним да се сакупи – „харач тежак“ седам (СНП IV, 6), односно двадесет година (СНП VIII, 51).

Време као елемент наративног поступка

Правилност употребе експлицитних временских одредница намеће закључак о посебној техници казивања. Временски параметри употребљавају се смислено, у тачно одређеним композиционим сегментима.

Обележеним временом се на почетку сажимају дуги временски периоди. Уводне ситуационе формуле (Детелић 1996: 127), нпр. „кулу гради“ и етимолошке фигуре „бол болује“, „службу служи“, и сл. допуњене су ознакама дугогодишње једноличне радње. Максималан временски низ сублимиран је уводном формулом „откако је“.

Продужено, поновљиво, итеративно збивање, на почетку заплета, исказано је контрастом дању – ноћу (нпр. Арапин који више месеци иште дању храну, а ноћу девојку). Исту функцију има и формула „честе књиге иду за књигама“, али је учестало време овде необележено, имплицитно. Надаље, кроз вођење

заплета, директни временски сигнали прате полазак јунака (чете, војске), окупљање, премештање у простору, долазак на главно место радње. Темпорални маркери сада означавају крај једне и почетак друге наративне секвенце. Овакви граничници неретко су непрецизни, исказани варијацијама формуле „мало вријеме затим постојало“ или индиректни, уобличени у временске реченице којима се назначавачас ступања у одређени простор, нпр. „кад су били бијелу Лијевну“ (СНП III, 50) или „кад су били насред горе чарне“ (СНП II, 88; СНП VII, 28). Брже прелазе одсликавају имплицитни временски знаци за истовременост суседних сцена:

у ријечи у којој бијаху,
стаде нешто јека из пријека. (СНП VI, 56)

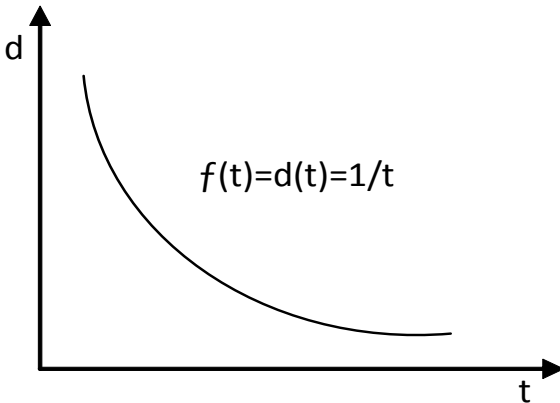
Сваки од ових „прелаза“ истовремено је и мнемотехничко средство и оријентир за сукцесивни ток радње.

У тренутку кулминације, наративно време се готово поклапа са временом збивања, па директна временска обележја изостају, нису потребна. Наново се јављају само да се означи тренутак обрта.

Финалне формуле које садрже временске јединице, попут уводних, сажимају радњу. Протицање година посредно је садржано у назнакама порода на крају женидбених сижеа. Таква формула постаје епилог. Опште завршне формуле које садрже временски маркер сигнализирају излазак из времена епског „текста“ и актуализују ново, извођачко време. Нпр. „некад било, сад се спомињало“ или „то је било, кад се и чинило, / а сада се тек приповиједа“ (Детелић 1996: 171).

Систематском употребом експлицитног времена успоставља се посебан ритам. Епско време омеђено границама једног догађаја, сижеом, на тај начин изнутра се убрзава и успорава. Иако свако збивање има своју посебну динамику, могуће је оцртати скицу уопштене епске радње. Од почетног мировања, радња се кроз заплет динамизује, врхунац интензитета је окосница главног збивања, након чега следи нагли расплет. Сви ови сегменти

радње видљиво су обележени временом. Али, његов интензитет је обрнуто сразмеран интензитету догађања. Наиме, на почетку певач сажима дуг временски период, дакле, убрзано представља неко једнолично збивање или стање. Када се почетни мир наруши, а радња убрза, временски периоди који је прате постају много краћи. Сукцесивне догађаје у заплету обележавају кратки временски интервали. На врхунцу радње губи се потреба за временским маркерима, време се од почетних великих размера сада мери сатима, тренуцима. Максималној вредности интензитета догађаја одговара минимална вредност интензитета времена. После расплета, догађаји се сажимају, што опет одговара временском убрзању. Оно се нарочито осећа ако се песма окончава епилогом који прескаче више година биографског времена јунака или формулом пребацивачем у време извођачке ситуације. Контрастирани однос, тј. обрнута сразмера интензитета епског збивања (d) и дужине временског интервала (t), графички се може представити кривом чије су асимптоте управо поменуте осе d и t :

Веза експлицитног времена и интензитета радње намеће још једном исти закључак – обележено време у епским народним песмама није само пуки декор, нити део шире формуле. Било да ближе одређује простор или збивање, било да је средство

дескрипције, карактеризације, аксиолошка јединица, или служи за сегментовање и динамизацију радње, епски певач га увек употребљава смислено. Иза стајаћих бројева и клишеа крије се вишеструка функционалност.

Извори

- Б: Богишић, Валтазар. *Народне пјесме из старијих највише приморских записа*. Београд, 1878.
- Е: Геземан, Герхард. *Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама*. Сремски Карловци, 1925.
- СНП II: Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. II. Сабрана дела. Књ. 5. Радмила Пешић, прир. Београд, 1988.
- СНП III: Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. III. Сабрана дела. Књ. 6. Радован Самарџић, прир. Београд, 1988.
- СНП IV: Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. IV. Сабрана дела. Књ. 7. Љубомир Зуковић, прир. Београд, 1986.
- СНП VI: Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. VI. – 2. државно издање. Љубомир Стојановић, прир. Београд, 1935.
- СНП VII: Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. VII. – 2. државно издање. Љубомир Стојановић, прир. Београд, 1935.
- СНП VIII: Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. VIII. – 2. државно издање. Љубомир Стојановић, прир. Београд, 1936.
- СНП XIX: Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме*. Књ. XIX. – 2. државно издање. Љубомир Стојановић, прир. Београд, 1936.
- СНП Пр: *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*. Књ. II. Живомир Младеновић и Владан Недић, прир. Београд, 1974.
- СНП Шр: *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*. Књ. III. Живомир Младеновић и Владан Недић, прир. Београд, 1974.
- СНП IVр: *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*. Књ. IV. Живомир Младеновић и Владан Недић, прир. Београд, 1974.

ПЦХ: Милутиновић, Сима Сарајлија. *Пјеванија црногорска и херцеговачка*. Добрило Аранитовић (прир.). Никшић, 1990.

ННР II: *Hrvatske narodne pjesme*. Књ. II. Стјепан Босанач (ур.). Zagreb, 1897.

Литература

Бојанин, Станоје. „Недеља као нерадни дан у средњовековној Србији“. *Споменица академика Симе Ћирковића*. Књ. 25. Београд, 2011, 307–335.

Бојанин, Станоје. „Средњовековна светковина између приватног и јавног“. *Приватни живот у српским земљама средњег века*. Смиља Марјановић-Душанић, Даница Поповић (прир.). Београд, 2004, 246–279.

Геземан, Герхард. *Студије о јужнословенској народној епици*. Београд – Нови Сад, 2002.

Детелић, Мирјана. *Митски простор и епика*. Посебна издања. Књ. 46. Београд, 1992.

Детелић, Мирјана. *Урок и невеста. Поетика епске формуле*. Посебна издања. Књ. 64. Београд – Крагујевац, 1996.

Ђорђевић, Тихомир. „Белешке из наше народне поезије (V)“. *Прилози проучавању наше народне поезије*, књ. IV, св. 1–2 (1937): 54–66.

Елијаде, Мирча. *Свето и профано*. Нови Сад – Сремски Карловци, 2003.

Карановић, Зоја. „’Косовка дјевојка’ – текст, контекст и жанровске импликације песме“. *Жива реч*. Посебна издања. Књ. 115. Мирјана Детелић, Снежана Самарџија (ур.). Београд, 2011, 301–315.

Караџић, Вук Стефановић. *Етнографски списи*. Сабрана дела Вука Караџића. Књ. XVII. Миленко Филиповић (прир.). Београд, 1972.

Крстић, Бранислав. „Истовремени снови у нашим народним песмама“. *Прилози проучавању народне поезије*, књ. I, св. 1–2 (1934): 184–187.

- Кулишић, Шпиро, Петар Ж. Петровић и Никола Пантелић. *Српски митолошки речник*. Београд, 1970.
- Лихачев, Дмитрий. „Внутренний мир художественного произведения“. *Вопросы литературы*, 8 (1968): 74–87.
- Лихачов, Дмитрий Сергеевич. *Поетика старе руске књижевности*. Београд, 1972.
- Лома, Александар. *Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике*. Београд, 2002.
- Мелетински, Јелезар Мојсејевич. *Увод у историјску поетику епа и романа*. Београд, 2009.
- Милићевић, Милан Ђ. *Живот Срба сељака*. Београд, 1984.
- Недељковић, Миле. *Годишњи обичаји у Срба*. Београд, 1990.
- Некљудов, Сергей Јурјевич. „Время и пространство в бытине“. *Славянский фольклор*. Москва, 1972, 18–45.
- Петковић, Данијела. „Епски стогодишњаца – поштоване старине и исмејани старци“. *Ликови усмене књижевности*. Снежана Самарџија (ур.). Београд, 2010, 65–89.
- Петровић, Сретен. „’Изненадни сан’ митских јунака и демонских бића“. *Етно-културолошки зборник за проучавање културе источне Србије и околних области*. Књ. XV. Сретен Петровић (гл. ур.) и Недељко Богдановић (ур.). Сврљиг, 2011, 157–175.
- Раденковић, Љубинко. „Хлеб у народној магији Балканских Словена“. *Хлябът в славянската култура*. Софија, 1997, 145–155. <http://www.rastko.rs/antropologija/ljradenkovic/ljradenkovic-hleb_c.html> 31. 5. 2012.
- Раденкович, Любинко. „Опасное время в народных представлениях Славян“. *Balkanica*, XXXV (2004): 71–90.
- Радуловић, Немања. „Симболични снови у усменој епици“. *Књижевна историја*, XXXV, бр. 119 (2003): 25–46.
- Самарџија, Снежана. „Из Мајдана чисто сребрнога“. *Ликови усмене књижевности*. Снежана Самарџија (ур.). Београд, 2010, 121–145.
- Словенска митологија: енциклопедијски речник*. Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић (ред.). Београд, 2001.

Чајкановић, Веселин. *Студије из српске религије и фолклора 1925–1942*. Сабрана дела из српске религије и митологије. Књ. друга. В. Ђурић (ур.). Београд, 1994.

Bahtin, Mihail. *O romanu*. Београд, 1989.

Bandić, Dušan. *Tabu i tradicionalna kultura Srba*. Београд, 1980.

Bowra, Cecil Maurice. *Heroic Poetry*. London, 1952.

Nodilo, Natko. *Stara vjera Srba i Hrvata*. Београд, 2003.

Danijela Petković

MARKED TIME IN EPIC FOLK POETRY

Summary

This paper discusses epic time as a closed system with its own laws. It is always subordinated to the event, the syuzhet. Therefore, it is often unmarked, implied, reduced to fixed numbers. Temporal determinants become visible in their interplay with space, i.e. as the irremovable components of the chronotope. Various formulaic periods exist in such conjunctions, ranging from those lasting for several years, over those of several weeks or days, to the denotations of a certain time of the day or night. This very length of the temporal interval is responsible for the syuzhet-positioning of the chronotope. Explicit temporal orienteering points, such as church holidays or Sunday, carry a sacral dimension and activate the mythological-religious subtext. Temporal markers are also used as a measure of value, as spatial measurement units or an instrument of attribution and description. Skilful singers also use them, not merely as a mnemonic instrument, but as a switch in order to change the scene, to intensify or condense the plot.